

DR. TAMÁSI ZSOLT

Az erdélyi egyházmegyes papság radikálisabb reformtörekvéseinek háttére 1848/49-ben¹

The radical clerical reform plans came forward in the Transylvanian bishopric in 1848-1849: They didn't represent an isolated phenomenon, but only reacted the changed circumstances, they favoured the church's self-defence discourses, they joined to the reforms formulated in bishoprics in Hungary. The more radical requests were grouped around inner proposals democratizing his function strengthening the church's national character in his bulk. So we do not present the full reform movement because of this, but we pay attention to the story of the draughting of the reforms being attached to these topics only. The objective analysis of proposals considered this scandalous one may make it possible that took shape in the literature let it be possible to correct a wrong picture.

Keywords: Minor order reforms, self-defence discourse, democratisation claim, national character

1848/49-ben az erdélyi római katolikus papság mélyreható reformcsomagot dolgozott ki. A reformelképzelések egyaránt tükrözték az egyházmegye reális pasztorációs igényeit, illetve leereagálták a magyarországi egyházmegyékben kibontakozó radikális alsópapsági követeléseket, miközben támogatták a felsőpapságnak a megváltozott helyzetben megfogalmazott önvédelmi diskurzusát is. Az 1848/49-es forradalom alatt szinte természetes, hogy minden felekezet átpolitizálódása megtörtént. Az egyházakat nem hagyta érintetlenül, belső életüket is beleértve a politikai változás és közhangulat. Az egyházon belüli reform ugyan jelentős mértékben kapcsolódik a politikai eseményekhez, mégsem annak egyenes következménye. A katolikus egyház esetében radikálisnak nevezhető alsópapsági reformmozgalom nem ekkor vette kezdetét, s nem is érhetett véget a forradalom és szabadságharc leverésével. A forradalmi események csak a konkrét megfogal-

¹ Készült a Bolyai János Ösztöndíj támogatásával.

mazás lehetőségét és keretét adták. A papság a korábban is élő vágyainak ad ekkor nagyon látványosan hangot. Nem nevezhetjük ezt hirtelen fellángolásnak, hiszen a kérések folyamatos megfogalmazása lehetővé tette, hogy ezek jelentős része gyakorlati megoldást nyert 1849 után, még ha csak több mint száz éves csúszással, a 2. vatikáni zsinat dokumentumainak életbe lépésével. Intenzitásukat tekintve két nagyon jól körülhatárolható időintervallumba tartoznak a legradikálisabb alsópapi követelések. Az első szakaszban a forradalom kezdetén, többnyire 1848 júniusáig kerülnek megfogalmazásra, a szabaddá vált sajtó segítségével terjesztve, illetve a püspöki engedéllyel vagy a nélkül tartott kerületi papi gyűlések keretében. A kérések többsége korábban élő vágyakat hozott felszínre, ezért is sikerült rövid idő alatt jelentős reformprogramot kidolgozni. A radikálisabb kérések zömében az egyház nemzeti jellegét erősítő, belső működését demokratizáló és a papok életkörülményeit javító javaslatok körül csoportosultak.² A túl radikális követelésekkel szemben a püspöki kar részéről a legkézenfekvőbb megoldás az volt, hogy ezeknek a kért zsinati formát megadva, egy belső szűrővel kiküszöböljék a túlzónak tekintett kéréseket. A második szakaszban, 1849-ben a trónfosztást követően találkozunk gyökeres, esetenként már az egyház katolicizmusát is megkérdőjelező követelésekkel, illetve ezek gyakorlati életbe léptetésének megkísérlésével is. A papság tömeges részvétele az egyházi reformok kidolgozásában és sürgetésében 1848-ban sokkal általánosabb, mint 1849-ben. Ennek magyarázata az, hogy 1848-ban, a lelkesedés hangulatában mindenki tenni akart valamit a változás érdekében. Akik viszont a forradalmi események során a magyar szabadság ügye mellett elkötelezték magukat, tevékeny részt vállaltak a politikai eseményekben is,

² LAKATOS Andor – SARNYAI Csaba Máté (szerk.): *Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár 1848-1851 közötti anyagából* (Forráskiadvány). Kalocsa 2001. 49.

minek következtében igazukat nem egyházi, hanem politikai vonalon keresték. Ezért mondhatjuk, hogy a reformtörekvések közül az 1848-as megfogalmazások tükrözik inkább az alsópapság vágyait, az 1849-es követelések elszigeteltebb jelenséget képviselnek, s sokkal inkább a napi politikához kötődnek. Nem célunk azt bemutatni, hogy meddig ment el egy-egy követelés radikalizmusa, hanem sokkal inkább az általánosabban támogatott reformokat igyekszünk behatárolni. A bemutatás során a megváltozott körülmények vázolásával párhuzamosan a felsópapsági védekezési mechanizmust igyekszünk rekonstruálni, rámutatva az egyes egyházmegyékben a reformtevékenység főbb vonulataira. Így válhat érthetőbbé az erdélyi egyházmegyei reformigény sajátossága s egyben kapcsolata a magyarországi papi reformprogramokkal.

1848 tavaszán és nyarán az alsópapság reformigénye és a felsópapság egyházat védő önvédelmi diskurzusa formailag találkozott. A reformok életbe léptetését tekintve ugyanis az alsópapság tudatában volt, hogy radikális követeléseinek törvényes teret csak a zsinati jóváhagyás adhat, s a felsópapság a pozsonyi törvénykezés után felismerte, hogy az elkövetkező országgyűlési tárgyalásokon követeléseinek csak akkor szerezhet érvényt, ha ténylegesen maga mögött tudja nem csak az alsópapság, hanem a hívek támogatását is. Ezért veszik tervbe már 1848 májusában egy nemzeti zsinat megtartását.

A felsópapság által felvállalt katolikus önvédelmi diskurzust a pozsonyi törvénykezés indította be. A 3. tc. (püspökök kinevezése a felelős miniszter útján) elfogadása után a püspökök négy pontos memorandumban kérték az uralkodót, hogy vagy őrizze meg a kinevezési jogot, vagy visszaadva ezt az egyháznak biztosítsa a teljes belső autonómiát.³ Ez a kérés az alsópapság körében a demokratizáló reformok kibontakozá-

³ FOGARASY Mihály: „Átmeneti szabadság” – Emlékirat az 1847/8 országgyűlés alatt Pozsonyban tartott püspöki tanácskozmányokról. Egy résztvevőtől, Pesten 1848. Nyomtatott Trattner–Károlyi betűivel, 81.

sának biztosított hátteret. Az alsópapság részletes javaslatokat kezd kidolgozni arra vonatkozóan, hogy ki és kinek jelöli széküresedés esetén kinevezésre a püspök személyét. Ezekkel a demokratizáló kérésekkel szemben fejt ki Kunszt József esztergomi általános helynök, hogy az egyház autonómiáján nem a belső hatalomtól, hanem a külső befolyástól való függetlenséget kell érteni. A 13. tc. az egyházi tized eltörlését kimondva tartalmazta az ígéretet, hogy az így jövedelmet vesztett papság ellátásáról az állam gondoskodni fog. Ez reményt adott az alsópapságnak, hogy országosan egységes fizetékulcs szerint javíthassa megélhetési forrásait.⁴ Mivel nyilvánvaló volt, hogy az egyház az állam támogatását csak akkor veheti igénybe, ha a szükségletek fedezésére saját alapjai nem elegendők, a radikálisabb alsópapsági követelések javasolták, hogy az egyház minden anyagi jövedelmét adja át az államnak. Gyakori kérés volt az is, hogy a papság pontos kimutatást követelt az egyházmegye jövedelmeiről, alapjairól. A 20. tc. megfogalmazása során, amely a vallásfelekezetek teljes egyenlőségét mondta ki, miközben államvallási státusát elvesztette a katolikus egyház, időhiány miatt már nem tudta elérni, hogy ennek a helyzetnek megfelelő kérései tárgyalásra kerülhessenek az országgyűlésen. Az elnapolt javaslatok közt megfogalmazták, hogy a katolikus egyház alapítványairól szabadon kíván rendelkezni, akárcsak iskoláiról. Ugyanakkor kérték a szabad zsinattartás jogát, illetve, hogy az egyháznak a polgári hatalommal való viszonya kizárólag csak a törvény által kerüljön rendezésre, mint más felekezetek esetében. A törvénycikk szentesítése után a felsópapság Szcitovszky János pécsi püspök szövegezésével össze is állít egy petíciós formulát, amelynek a hívek általi összeíratásával igyekeztek az

⁴ Az alsópapság a forradalmi változásokat részben azért is támogatta, mert mint a leggyengébben fizetett réteg, minden változásban érdekelt volt, amely anyagi helyzetét javíthatta. ZAKAR Péter: „Egyedül Kossuth szava parancsolt...” *Katolikus papok feljegyzései az 1848/49-es szabadságharc eseményeiből*. Szeged 2001.

elnapolt kéréseknek érvényt szerezni a következő országgyűlésen.⁵ Ez a formula viszont már csak az alapítványok és az iskolák kérdését tartalmazta. A beinduló izgatások arra törekedtek, hogy a híveket visszatartsák az aláírástól, arra hivatkozva, hogy az egyház ezzel az eltörölt tizedet akarja visszaállítani, hiszen saját forrásokból – s eddig ide tartozott a tizedjövedelem is – szeretné rendezni egyházi és iskolai szükségleteit. Az alsópapság sem járult hozzá feltétlenül az ívek aláíratásához, mert egy részük úgy értékelte, hogy ha nem kerül az állam kezelésébe az anyagi forrás, akkor hiába reménykednek anyagi helyzetük javulásában. Ennek ellenére a legtöbb egyházmegyében megtörténik a petíciós ívek aláíratása, ugyanis ezek szétküldése párhuzamosan történt az esztergomi székes káptalan felhívásával, amelyben a közeljövőben tartandó nemzeti zsinatot javasolták megszervezni. A zsinat lehetősége reményeket váltott ki a papság körében, hogy a szükségesnek látott reformok megfogalmazására és életbe léptetésére sor kerülhet.

A kezdeti elképzelés szerint az 1848 szeptemberére tervezett, de végül elmaradt nemzeti zsinatot egyházmegyei zsinatok kellett volna, hogy megelőzzék,⁶ amelyek előkészítése az esperes kerületek rendszeres tanácskozásain történhetett meg. A különböző egyházmegyék készülődése a váci egyházmegye közvetett ráhatása alatt kezdődött el, az egyházmegyék

⁵ Gyulefehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltár (= GYÉFKL) Fond: Püspöki Iratok (= PI.) – 389.d. 3.cs. 703/1848. – *Szcitovszky pécsi püspök körlevele az esperesekhez, 1848. Május 20. Átküldve Csiktusnádi Kovács Miklós erdélyi püspöknek is.*

⁶ Ezt konkrétan megfogalmazta a váci szentszék 1848. május 11-én közzétett felhívása, amelyben az egyházmegyéket kérték az egyházmegyei zsinatok megszervezésére, előkészületül az esztergomi káptalan által május 2-án kelt körlevélben ajánlott nemzeti zsinat megtartásához. Váci Püspöki és Káptalani Levéltár (= VPKL), Püspöki Hivatal Iratai. Egyházmegyei Zsinatok. 1848. május 11.

zsinati terveiket mind megküldték a váci egyházmegyének.⁷ A rozsnyói püspök, Bartakovics Adalbert május 11-én a káptalan és az alesperesek jelenlétében már megtartotta a tanácskozást. Szcitovszky János pécsi püspök május 14-én jelzi, hogy egyházmegyéjében zsinatot készül tartani. E levél jelentősége, hogy elsőként emeli ki, hogy a felveendő kérdések tárgysorát a papságtól várja.⁸ A váciak a pécsi példán fellelkesedve kérik a papságot, hogy a kerületi gyűléseken a zsinatba felveendő tárgyakról is tanácskozzanak, szem előtt tartva az egyházi szabályok szellemét, amely szerint „*a magyar Clerus mindig magán kezdette a reformot, és előbb az egyház belügyeiről rendelkezett, s csak ezeknek megszilárdítása után terjeszkedett külső oeconomiajának tárgyalására*”. Május 18-án Lonovics József csanádi püspök közli az általa összehívandó zsinat tárgyait. Május 20-án az erdélyi püspök, Kovács Miklós is értesíti egyházmegyéjét a tervbe vett egyházmegyei zsinatról. A nemzeti zsinatra készülve a győri egyházmegyében a klérussal május 24-én közlik a tárgyalandó témák listáját, de ebben a körlevélben már szerepel, hogy a püspöki kar egységes tematikát dolgoz ki a nemzeti zsinatra.⁹ A székesfehérvári papság május 24-25-én tartja meg a papság tanácskozását, ennek

⁷ VPKL, Püspöki Hivatal Iratai. Egyházmegyei Zsinatok. 1848. Május 11-én a váci szentszék ugyanis megfogalmazta, hogy megkéri az összes megyés főpásztort és káptalani helyettest, hogy „*a jelen körülmények tekintetéből megyéikben kibocsátott, vagy kibocsátandó rendeleteiknek ezen egyházmegyei kormányal leendő közlése iránt megkerestetni rendeltettek*.” VPKL, Protocollum consistorialia. 1847-1849. 1848. május 11.

⁸ Szcitovszky ügyviteli szempontból ajánlja, hogy a tárgyalások, ha az egyház belső szerkezetét érintik, latin nyelvűek, ha világiakat is érintő kérdések, akkor magyar nyelvűek legyenek.

⁹ A nemzeti zsinat tervét üdvözölve megfogalmazzák, hogy „*édes reményeink csatlakoznak ezen, apostoli gyakorlat szentesítette, s törvényeink parancsolta egyházi gyülekezethez, mint a burjánzó mérges növények kiirtására legalkalmasb eszköz, a vallásosság erős támasza, az erényesség hatalmas emeltyűje, és a megváltozott viszonyoknak biztosb elvek szerinti elrendezőjéhez*.” Győri Egyházmegyei Levéltár (= EL Győr), Currentales 1847-1851. 684/1848.

nyomtatott jegyzőkönyvét¹⁰ elküldve a többi egyházmegyének is. A tematika elsősorban az egyházi vezetőség kinevezéséhez és a vagyoni kérdésekhez kapcsolódott.¹¹ Elvi kérdésként rögzítették, hogy semmilyen reformot sem óhajtanak bevezetni, amíg a püspöki széküresedés tart. Szcitovszky János május 27-ről kelt levelében a megyei zsinatra javasolt pontjai közt megtaláljuk az iskolaügyet, az alsópapság ellátását, kegyúraságra vonatkozó kérdéseket. A váradi püspök, Bémer László május 31-én kelt levelében kifejti, hogy azért nem hív össze zsinatot, mert fontosabbnak látja Pesten védeni az egyház érdekeit a miniszternél. Nádasdy Ferenc kalocsai érsek június 15-én a tervezett köztanácskozásra kítűzött pontokról küld listát,¹² amelyekkel a Szcitovszky által már közzétett pontokat

¹⁰ OSZK, Kisnyomtatványtár. *Jegyzőkönyve a' székesfejérvári megyebeli papság 1848-ki május 25-én és 26-án tartatott tanácskozmányi ülésének.* Lejegyezte Pados János.; *Munkálata a' székesfejérvári megyebeli papság által 1848-diki május 25-kén és 26-án tartatott tanácskozmányi ülésekből kiküldött egyházi középponti választmánynak.*

¹¹ Ezekon kívül más téren is tesznek javaslatokat. Például részletes javaslatokat fogalmaznak meg a teológiai neveléssel kapcsolatban. Előbb a tantárgyakat rögzítették. Ezen belül nagyobb hangsúlyt adtak a biblikus tantárgyaknak és ezek segédtudományainak, a gyakorlati képzésnek. Kiemelték a dogmatika, morális, pasztorális, katekétikai oktatás jelentőségét. Az egyházjog terén az állami jogi ismereteket is fontosnak tartják. A rendes tanulmányok mellett opcionálisként bevezethetőnek javasolták az európai nyelvek, orvostan, zene oktatását is.

¹² A tervezett zsinat tárgyalási pontjai Nádasdy Ferenc kalocsai érsek javaslata szerint: papnevelési reform, anyagi ügyek (államtól az egyház visszakérüljenek az alapítványok), kegyúri rendszer, szerzetesek reformja. A javaslat 13 tárgyalási pontot tartalmaz (1. A papság tudományos készültségének fokozása esperes-kerületi könyvtárak felállításával és lelki életének tökéletesítése lelkigyakorlatokkal. 2. A breviárium elmondására vonatkozó parancs keresztülvitele. 3. Miért süllyedt annyira a papság tekintélye? 4. A plébános és káplán közti viszony rendezése. 5. A zsinati vizsgálat hogyan tartassék? 6. Az eladósodott papok megmentése. 7. A papság fizetése. A párbér és stóla fenntartandó-e a jövőben is? 8. A kegyúri jog újjászervezése. 9. Alakítandók-e katolikus egyesületek? 10. Mi a teendő a jó sajtó érdekében? 11. Vallásos nevelés az iskolában. 12. Istentisztelet és

kiegészíti a papnevelés, a papság lelki életének, a szerzetesrendek reformja, alapítványok saját kezelése, az egyesületi élet és az egyházi sajtó tematikával.

A szervezési sokszínűség miatt a váciak május 20-án az esztergomi káptalanhoz címzett levelükben kérik, hogy az egyformaság és az összetartás kedvéért az esztergomi káptalan közölje a zsinat összehívási és tartási módját.¹³ Kunszt József helynök meg is fogalmazza, hogy az egyházmegyei zsinatok csak olyan kérdéseket tárgyaljanak, amelyek a papság egyháziasságát, a hívek vallásosságát, illetve az egyháznak az államtól való függetlenségét támogatják, kiemelve, hogy amíg nincsenek az üres püspöki székek betöltve, zsinatokra se kerüljön sor.¹⁴

A nemzeti zsinat előkészítésének a részleteit a Pesten tartózkodó püspöki kar dolgozta ki. A magyar püspöki kar már június 3–5 között tartott tanácskozásán Eötvös József

szertartások. Ezek a pontok később még kiegészültek pl. az „elhunytak tömegének” (értsd: hagyatéka) kezelésének, javadalmak felosztásának, lelkészek kinevezésének, börtvi törvények esetleges módosításának kérdésével is.). Kéri, hogy más témákat ne vegyenek fel, s a zsinaton kivételesen megengedi, hogy kerületenként egy-egy káplán is megjelenhessen az esperesek, plébánosok (egy-egy kerületenként), kanonokok mellett. A javasolt pontok kapcsán a kerületek megfogalmazzák javasla- taikat, többnyire betartva, hogy csak a 13 pontról legyen szó. Az 1848. augusztus 31. és szeptember 1. között megtartott kalocsai egyházmegyei tanácskozmány tárgysorozata. In. LAKATOS – SARNYAI i.m. 59.

¹³ Levelükben kérik, hogy a a tematika a szigorúan vett egyházi ügyek feletti intézkedés, a belső erő kifejtése legyen. Szükségesnek látják az egyház teljes szabadságát biztosítani, a Katolikus Institutumot (angol mintára) létrehozni, a sajtó és egyházi kiadványok támogatását megoldani. VPKL, Püspöki Hivatal Iratai. Egyházmegyei Zsinatok. 1848. május 20.

¹⁴ Kunszt József helynök ezeket az elveket a váci szentszék beadványára írt válaszában foglalta össze, A váciak beadványának előzménye, hogy itt elhangzott a javaslat, hogy a július 2-re összehívott országgyűlés előtt jó lenne egyházmegyei zsinatokat tartani, ami viszont Kunszt szerint azért is fölösleges, mert a katolikus klérus érdekeit a petíciók aláírásával lehet hatékonyabban védeni.

miniszterrel megállapodott, hogy célszerű lenne az esetleges felfordulások elkerülése miatt megyei zsinatokat és zártkörű megbeszéléseket is tartani.¹⁵ Ennek háttérében az állt, hogy a püspöki kar zsinati készülődéssel párhuzamosan az alsópapság sajátos reformprogramot képviselt, amely a sajtó segítségével hatást gyakorolt az alsópapság gyűléseire, s egyre nagyobb támogatottságot tudott maga mögött. A forradalmi kormány felhívásai az egyház vezetőihez folyamatosan a békés átalakulás támogatását kérték. Az egyházon belül bekövetkezhető felfordulás ilyen szempontból sem a kormánynak, sem a püspöki karnak nem lehetett érdeke. A budapesti papság 12 pontos beadványa¹⁶ kapcsán megfogalmazódott, hogy a sajtó felhasználása azt a látszatot kelti, mintha palotaharcok lennének az egyházon belül. A beadványban az aláírók az egyházon belüli demokratizáló javaslatok mellett síkra szálltak az anyanyelvi liturgia, a papság méltányos és arányos fizetése, a világi ruha viselése, a teljes papság bevonásával tartandó évenkénti zsinatolás mellett. Az esztergomi főkáptalan május 2-án kérte is, hogy az egyház jólétével kapcsolatosan ne csak egyesek nyilatkozzanak, hiszen a lehetséges korlátolt vagy hibás fölfogással az olvasóközönséget megzavarhatják.¹⁷ A sajtószabadság viszont lehetővé tette az egyre radikálisabb követelések megjelentetését. Jelentős sajtóvisszhangot váltott

¹⁵ LAKATOS – SARNYAI i.m. *Ferenc érseknek az Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszterrel június 3-5. között tartott püspökkari találkozóról és az ez alkalomból folytatott püspökkari tanácskozásokról.* 10/a. Buda, 1848. június 1. Első jelentés.

¹⁶ OSZK, Kisznyomtatványtár. *Magyarország alrendű papságának üdvözlét az Urban! Buda-Pest összes lelkészei.*

¹⁷ Az esztergomi főkáptalan körlevele elítéli az ilyen jellegű megnyilatkozásokat: „*részint a hir- és már lapokban közlött sürgetéseik, részint, s ezt fájdalommal említjük, némely elégedetlenek ingerült és anyaszentegyházunk szelíd, béketűrő s a testvériséget mindenkor sértetlenül fönntartani törekvő szellemével (1. Kor. 1, 10.) homlokegyenest ellenkező fölszólalásaik is súlyosbítanak*” – GYÉFKL PI. – 389.d. 3.cs. 687/1848. – *Az esztergomi káptalani gyűlés határozata*, Esztergom, 1848. Május 2.

ki Szabó Richárd kiskundorozsmai káplán cölibátusról írt röpirata,¹⁸ aki a kérdés rendezését, amennyiben az egyházi zsinaton nem lehetne ezt megoldani, az államtól várta. Szerencspataki János röplapja¹⁹ radikalizmusával a budapesti papság 12 pontján is túlmutat. Az egyház javait teljesen az államnak adná, hogy abból biztosítsák a papság fizetését, a böjtölést mindenki saját belátására bízna, módosítaná a szentgyónást, megszüntetné a búcsújárásokat. Hét oldalt szán a szakáll, bajusz és világi ruha viseletének igazolására, 16 oldalt a cölibátus eltörlésére, s hosszan részletezi a szerzetesek feloszlatásának szükségességét is. A sajtó útján terjesztett nézetek ugyan hatással voltak az alsópapságra, de nem feltétlenül a papság általános véleményét tükrözték.²⁰ A sajtóban megjelenő követelések megfogalmazása általában ugyanis ott jelentkezett, ahol a szerző tudatában volt, hogy rendes egyházi gyűlésen véleményével magára, vagy legalább is alul maradna.²¹ Ebben az esetben a nagyobb nyilvánosságtól remélték a kérés támogatottságát.

A sajtóban propagált nézetekkel párhuzamosan az egyházmegyes papság sorra fogalmazta meg reformigényét a papi gyűléseken. Így például a csanádi és a váradi egyház-

¹⁸ OSZK, Kisnyomtatványtár. SZABÓ Richárd: *A coelibatus*, Szeged, nyomtatott Grün Jánosnál, 1848.

¹⁹ OSZK, Kisnyomtatványtár. SZERENCSPATAKI János: *Szózat az egyházi reform ügyében*. 1848.

²⁰ Esetenként a köztudatba rögzült ismertségük se állítható. A váci szentszéki ülésen például azért maradt el a váci egyházmegyes, cölibátus elleni röpiratáról elhíresült Szabó Richárd megbüntetése, mert a gyűlés résztvevői nem ismerték a röpirat tartalmát. VPKL, Protocollum consistorialia. 1847-1849, 1849. augusztus 26.

²¹ Szabó Richárd esetében például amikor radikalizmusa nem került elfogadásra, a katolikus egyházból, s egyben a papságból való kilépést választotta, áttérve reformátusnak, s publicistaként tevékenykedve tovább. ZAKAR Péter: *Szabó Richárd kiskundorozsmai segédlelkész 1848-49-ben*. In: DÖBÖR András – JANCSÁK Csaba – KISS Gábor Ferenc – NAGY Tamás – ZÓKAR Péter: *Katonák, papok, polgárok 1848/49-ben*. Szeged 1999.

megyében a püspökök által javasolt tárgyalási pontok kiegészítése miatt gyűltek össze az egyházmegyes papok, püspöki engedély nélkül.²² A kalocsai egyházmegyében a helynök felismerve ezt a helyzetet, kéri az espereseket, hogy vegyenek részt a gyűléseken, hogy gátat szabhassanak a liberális erőknél. A székesfehérvári papság maga igyekszik a törvényességet biztosítani azáltal, hogy látva a reformok terén a konszenzus hiányát, a javaslatok összegzésére egy központi bizottság kinevezését kéri. Az erdélyi egyházmegyében még május végén jelzi a gyergyói kerület, hogy a budapesti papság beadványát elfogadta, s más kerületekkel együtt kéri az egyházmegyei zsinat összehívását.²³ Miután a püspök megígéri, hogy erre sor fog kerülni, a zsinatra készülve tartják a kerületi gyűléseket, de nem csak a püspöki kar által javasolt pontokról tárgyalnak. Külön figyelmet érdemel a váci egyházmegyéből a turai gyűlés 1848 júniusából, ugyanis ennek elnökletét Horváth Mihály, a későbbi kinevezett csanádi püspök, majd vallás és közoktatási miniszter látta el. E gyűlésen a reformokat hármass csoportba osztották. Az első csoport (mindenki szabad döntésétől függő) a ruhára és a szakállra, a második (mielőbbi megoldását kérve) az egyházkormányzatra vonatkozott (pénzügyek nyilvánossága körlevelek által, alesperesek kerületekben történő választása, fegyelmi vétségek esküdtszéki tárgyalása), a harmadik csoportba olyan kérések kerültek, amelyeket a nemzeti zsinatnak kell megoldania (egyház és állam viszonya, főpapok demokratikus választása az egyházmegyei papság által, egyházi alapítványok ügye).²⁴ A kalocsai egyházmegyében a felső tiszai kerület a maga során megfogalmazta, hogy a hierarchia az elavult feudalizmusnak felel meg, az új polgári társadalomban alulról

²² Temesvári Püspöki Levéltár (= TPL) Protocol. Expedit et Exhibit Off. Dice.Csanad 1848. a 1 . Jan usque ult Dec., 1083-1084/1848.

²³ GYÉFKL PI. – 389.d. 11.cs. 821/1848. – Szamosújvár, 1848. május 24.: *Gajzágó Kristóf Belső Szolnoki esperes levele Kovács Miklós püspökhöz.*

²⁴ VPKL, Protocollum consistorialia. 1847-1849, 1849. június 14.

kell szilárdítani az egyházat. Attól azonban visszakoztak, hogy az egyház szerkezetét módosító javaslatokat tegyenek. A papi gyűléseken és a sajtóban megfogalmazott kérések érvényesítésére ugyanis – még ha túlmutattak, vagy ellenkeztek is a püspöki kar véleményével – az alsópapság a törvényes utat választja, Csicsáky József kalocsai szemináriumi tanár megfogalmazásában „*az indítványozás és a capacitatio*” útján. A legtöbb egyházmegyében az alsópapság követeléseit törvényesen akarta érvényesíteni, ezért sürgetik a különböző kerületek a tridenti zsinat szellemében az egyházmegyei zsinatok összehívását. Megfogalmazásaikban, akár a sajtó útján terjesztett egyéni követelésekben is állandóan visszatérő motívum, hogy a megváltozott viszonyok közepette, az egyház hitelveit tiszteletbe tartva óhajtanak változásokat életbe léptetni. Még ha demokratizálóak is a kérések, nem óhajtanak szembe kerülni a hatályos egyházi törvényekkel, hanem azok keretei közt törekednek a reformra. Esetenként már ekkor is előfordult viszont a nyílt szembefordulás az egyházi vezetőséggel. A váradi egyházmegye két kerülete espereseik vezetésével kényszeríteni próbálta a püspököt, hogy a szerintük jogtalanul kinevezett helynökét²⁵ távolítsa el. Céljuknak igyekeztek

²⁵ Salamon András esperes cinikus hangvétellű levelében tiltakozik Czambert kanonok vikáriusi kinevezése ellen (nem honi, hanem sohonnai embernek nevezve a nem váradi egyházmegyei kanonokot). Levelét a sárréti kerület nevében fogalmazza meg, a július 3-diki kerületi gyűlés után. A sárréti papság Nagyváradra augusztus 1-re tervezett a püspöki jóváhagyás mellőzésével gyűlést. A püspök címzés nélküli leveléből kiderül, hogy Salamon az általa küldött tárgyalási pontokat további 12-vel toldotta meg. Salamon helyett más alesperest nevez ki, Salamont 15 napon belüli bocsánatkérésre kötelezi. Kéri beküldeni a 12 pont kidolgozásának körülményeit, hogy az abban szerepet vállalókat azonnal meg lehessen fenyeíteni. (augusztus 2-vel datálva). A levélből kiderül, hogy a sárréti kerület május 25-én és június 9-én is tartott tanácskozást. Augusztus 3-án eltölt minden papot a Salamon által szervezendő gyűléseken való részvételtől. Salamonnal (körösi alesperes) párhuzamosan tisztségéből elmozdította Király Antalt (sárréti alesperes) is. Utóbbi a tárgyalások jegyzőkönyveit a debreceni nyomdában kiadta, s így köröztette. Bémer

megnyerni a többi kerület papságát. Bémer László püspök miután megtiltja papjainak, hogy engedélye nélkül tartott gyűléseken részt vegyenek, a két érintett esperest is megfosztja hivatalától. Pontosítja, hogy ha az érintettek fellebbeznének is a kalocsai érseki székhöz, s az igazat adna nekik, akkor sem adja vissza esperesi funkciójukat, mert a kinevezés és a lemondatás a megyéspüspök kizárólagos joga. A két esperes bocsánatkérése után is csak az egyiket, Király Antalt²⁶ helyezte vissza funkciójába.²⁷

László megyéspüspök a miniszterhez írt levelében (augusztus 6.) a szabálytalankodások előzményeként felsorolja, hogy az egyházmegyében különböző okok miatt az egyházi fegyelem terén régóta hiányok mutatkoznak. Külön problémaként jelzik, hogy a váradi teológián a görög katolikusokat is képzik, akik nővadászaton vannak, szentelés előtt, ami nyilvánvalóan rossz hatással van a cölibátusra készülő növendékekre: „...erkölcsi tekintetben is vélném megszüntetendőknek az én növendékeimnek a gör[ög] egy[esült] papnövendékekkel együtt létét, és pedig fontos okoknál fogva én ezt mindég ellenzettem, mert a gör[ög] egy[esült] ifjaknak mind születésük mind nevelésük, mind jövő élet állapotuk egész más, és különböző irányú a gör[ög] egy[esült] ifjak többnyire a legelső osztálybéli szülőktől származván, a neveletlen szülőktől magok sem kapván jó nevelést a papnöveldembe behozván durva szokásokat, erkölcsöket, társas életbe lépve az én jobb születésű, jobb nevelésű növendékeimmel, szoros érintkezésnél fogva az enyimek beszívják amazoktól a mételyt a gör[ög] szert[artású] papnövendékek, mint jövő házasulandók, már a hittani pálya közepette, figyelmüket, gondoskodásokat, elméjüket, a leányokra is kiterjesztik, a városban kimenetelve alkalmat keresnek papnövendékeimet csintalan pajkosság hevében, kaczerkodás csapodárkodásra, és búja gerjedelmekre ingerlik, izgatják és így megrontják.” MOL. Mikrofilmtár. Szekción kívül. 795 mikrofilm.

²⁶ Király Antal elmozdítás orvoslása miatt a miniszterhez fordul augusztus 10-én. Ügyében a kerület papsága is levelet ír, ahol beszámolnak a május 23-án Debrecenben és a július 3-án Hosszúapályiban tartott gyűlésekről.

²⁷ A levélváltások teljes anyaga: MOL. Mikrofilmtár. Szekción kívül. 795. mikrofilm.; 844. Mikrofilm: Esztergomi primási levéltár. Hám János kinevezett primás egyházkormányzati iratai. Pótlások.; Kalocsai Főegyház-megyei Levéltár (= KFL), Kalocsai Érseki Hivatal. A. Egyházkormányzati iratok. Metropolica. Általános iratok. 14. cs. 1842-1954. Nagyváradai iratok.

Eötvös József és a püspöki kar miután felmérte, hogy felfordulás elkerülése miatt a kibontakozó reformmozgalomnak keretet szükséges biztosítani a zsinati készülés pontos szabályozásával, az első egyeztetésen a nemzeti zsinatra a következő témákat javasolták: prímási szék betöltése, petíció, egyházi javak államosítása, papnevelés költségei, kegyúri jog. Június 6-án a miniszterrel történő tanácskozás előtt a püspöki kar ezt kiegészíti a hitélet megreformálásával, az egyház függetlenségével az államtól, az alsópapság javadalmazásával, a katolikus sajtó támogatásával, a liturgikus rend szabályozásával és a klerikusok ruházatával. Június közepéig a magyar püspöki kar körlevelét megkapják az egyházmegyék a zsinati tanácskozásokról és a tárgyalandó pontokról is. A terv szerint ezek megvitatása után a javaslatokat a nemzeti zsinatra öt bizottság összesítette volna. Lonovics József egri érsek az egyházi autonómia, püspökségek és esperességek betöltése, az iskolaügy és az egyházi sajtóra vonatkozó pontokat, Zichy Domokos veszprémi püspök a liturgikus javaslatokat (vasár- és ünnepnapok, év végi hálaadás megtartása, elsőáldozás, böjti fegyelem, ájtatos társulatok, és búcsúk), Szcitovszky János pécsi püspök az anyagi kérdéseket (egyházi javadalmak elnyerése, plébániák felszereltsége, papi jövedelmek, kegyúri jogok és kötelességek), Rudnyánszky József beszercebányai püspök a szertartáskönyv reformjára (ezen belüli anyanyelviség), a főpapság végrendelkezésére, és a fölösleges, javadalommal nem járó egyházi címek megszüntetésére vonatkozó javaslatokat, míg Ocskay Antal kassai püspök a szerzetesi és világi papság fegyelmi kérdéseire és a papi lelkigyakorlatokra tett javaslatokat összegző bizottság vezetésével lett megbízva.

A tematika meghatározása után a püspöki kar a korábbi tervet feladva, már nem szorgalmazza a nemzeti zsinatot előkészítő egyházmegyei zsinatok megtartását, hiszen azok határozatai jogerősek lettek volna az adott egyházmegye számára. Ismerve az alsópapság követeléseit, az egyházmegyei zsinatok helyett csak egyszerű tanácskozásokra hívják össze a

papságot. A váradi egyházmegyében Bémer László püspök kezdettől azt képviselte, hogy a megyei zsinatra csak a nemzeti után kerülhessen sor, októberben. A győri²⁸ és a veszprémi püspök²⁹ kiemeli, hogy csak tanácskozás keretében, és csak a megjelölt tematikát engedi meg feldolgozni. Az egri egyházmegyében Lévay Sándor helynök előbb az egyházmegyei zsinatot helyezte kilátásba, de a kalocsaihoz³⁰ hasonlóan ezt tanácskozásra változtatta. Az egyházmegyei zsinatok megtartását kezdettől a leginkább szorgalmazó váci egyházmegyében a turai és a hódmezővásárhelyi radikális papi gyűlések után

²⁸ Az augusztus 22-24-én megtartott tanácskozáson – jegyzőkönyvét ki is nyomtatták – a püspöki kar által megküldött pontokról tanácskoztak csupán. Rámutattak, hogy az egyházat veszélyeztető új körülményeknek szükséges gátat szabni, s üdvözlik a püspökök eljárását, amellyel a soron következő tanácskozásoknak egységes irányt akartak biztosítani, illetve a vallásügyi törvények nyomán megszerezni azokat a kedvezményeket, amelyeket a más vallásúak birtokoltak. MOL, Mikrofilmtár. 846. mikrofilm: *Jegyzőkönyve a győri püspökmegyebeli Clerus, 1848-ik évi Kisasszonyhó 22, 23, és 24-ik napjain tartott, tanácskozmányának.*

²⁹ Zichy Domonkos megyéspüspök elutasította a reformokat, ezért amikor a papság nyomásának engedve 1848. június 6-7-re meghirdette az egyházmegyei tanácskozás összehívását (elhalasztva június 14-15-re), leszögezte, hogy azon csak az általa is elfogadott témákról folyhat tárgyalás, s a káplánok csak tanácskozási joggal vehetnek részt rajta. A június 17-én kezdődött tárgyalások első napján a négy pontos petíció tárgyalására került sor. Másnap a katolikus egyet és a katolikus sajtó kérdése került sorra. A köztanácskozmányon a püspök bejelenti, hogy lesz nemzeti zsinat, de a papság hiába kéri, hogy azt megelőzően legyen egyházmegyei zsinat is, erre csak a nemzeti zsinat után kerítene sort. Előkészületül a kerületi gyűléseken kéri tárgyalni a zsinat pontokat, s kiválasztani egy-egy plébánost, vagy ha szükséges, egy-egy káplánt, aki a megyei tanácskozmányon a kerületi óhajokat képviselheti. A kinevezendő választmány csak azokat az óhajokat fogja összesíteni, amelyek tematikája egybeesik a püspökök által meghirdetett zsinati pontokkal. Ezt a választmányi munkát újra csak kézhez kapná a papság, hogy a kerületi gyűléseken ezekről tanácskozzon. Az elkészült választmányi munkálat szétküldésére június 26-án került sor, a megyei tanácskozást szeptember 12-re hirdeti meg. Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár (= VÉL), Protocollum exhibitorum, 1848. június 17.

³⁰ LAKATOS – SARNYAI i.m. 50.

megfogalmazzák, hogy itt is csak megyei tanácskozás lesz. Erdélyben Kovács Miklós püspök miután május 20-án bejelent, hogy lesz egyházmegyei zsinat, július elején beleegyeznek, hogy a 25 pontra kiegészített püspökkari listának azon pontjairól is tanácskozzanak, amelyek csak a nemzeti zsinatra voltak javasolva, azt sem zárva ki, hogy az egyházmegye szükségleteinek megfelelően más kérdések is sorra kerülhetnek.³¹ Ezt követően itt kivételesen meg is tartják az egyházmegyei zsinatot.

A megtartott tanácskozásokon a püspöki kar által javasolt pontok kapcsán megfogalmazták időszerű meglátásait a résztvevők, de a lehetőségekhez mérten igyekeztek bevinni a tárgyalásokba az alsópapság programját is. A böjti fegyelem szerepelt az alsópapság, de a püspöki kar reformcsomagjában is. A legtöbb tanácskozás az enyhítés különböző formáit javasolta. Többnyire a nagyböjti időszakot leszámítva a pénteki, esetleg a szombati hústilalmat tartották volna csak meg. A székesfehérvári papság a kérdést a nemzeti zsinatra bízta, a veszprémi papság csak annyit javasolt, hogy kevesebb böjti napon nagyobb szigorat alkalmazzanak.³² Erdélyben az enyhítés különböző módozatai mellett két kerület képviselői kérték, hogy a böjtöt bízzák a hívek lelkiismeretére. Mivel itt zsinatra került sor, a püspök jelezte, hogy ebben a kérdésben csak a kérelmi megfogalmazást használva tegyenek javaslatot. A böjti fegyelem kérdéskörében egyébként a nemzeti zsinatnak sem lett volna joga egyetemes egyházi törvényt megváltoztatni. A papság fizetésének rendezését a püspöki kar is bevette a javasolt tárgyalási pontok közé. A tanácskozások hosszas változatokat dolgoztak ki az arányos és igazságos bérezésre, viszont egyértelműen a felsőpapság szempontja érvényesült

³¹ GYÉFKL. Pl. – 389.d. 4.cs. 707/1848: *A gyulafehérvári káptalan és tanárok részvételével tartott egyházi tanácskozás jegyzőkönyve, Gyulafehérvár, 1848. május 20.*

³² VÉL, Protocollum exhibitorum, 1848. szeptember 12.

abban, hogy általános konszenzussal az egyházi vagyonnak egyházi kézen való maradását megerősítik a résztvevők.

A demokratizáló javaslatok terén már nyilvánvalóbb volt az alsópapság újjítási szándéka. A májusban megtartott székesfehérvári tanácskozáson a püspöki szék betöltésénél a papságra bíznák a javaslatot, amire részletes, szavazócédulás módszert is kidolgoztak. Az esperesek esetében a püspöknek csak a megerősítés jogát hagynák meg, a választást a kerületre bíznák. Elképzelésük hatással volt a később sorra kerülő egyházmegyei tanácskozásokra, ahol általában valamilyen formában a papság részvételét sürgetik a püspök jelölésébe, többnyire fenntartva az uralkodó kinevezési jogát a javasolt három jelölt közül. Veszprémben³³ és Erdélyben a jelölésbe valamilyen formában, korlátoltan a világiak részvételét is javasolták. Az esperesek esetében a legtöbb javaslat a kerület általi választást kérte, a püspöknek csak a megerősítés jogát tartva fenn. A kanonokok kinevezésénél kevésbé csorbították volna a püspök szabad kinevezési jogát, a hangsúly inkább arra került, hogy az egyházmegye papságával egyetértésben gyakorolja a püspök a kinevezési jogot. A tanácskozásokra be nem engedett papság utólag fogalmazza meg, már radikálisabb formában a demokratizáló törekvéseit. Például Sörös Imre kalocsai érseki könyvtáros és Csicsáky Lajos szemináriumi tanár is Nádasdy számonkérő leveleire válaszolva kitanak amellet, hogy a papság a felszentelés révén részesült a kormányzási hatalomban, tehát a megyei zsinaton szavazattöbbséggel joguk van döntést hozni, akár a püspöki akarattal szemben. Ez nem sérti megfogalmazásukban a püspök kormányzási jogát. Megközelítésük nem jelent elszigetelt jelenséget, Erdélyben az egyházmegyei zsinat kezdetén az egyik résztvevő megkérdezte a püspököt, hogy olyan zsinat

³³ A javaslat szövege: a „*püspök kinevezésére az uralkodónak három jelöltet terjesszen fel a megye papsága, a világiaknak is mérsékelt befolyást engedve a jelölésbe*”. VÉL, Protocollum exhibitorum, 1848. szeptember 12.

veszi-e kezdetét, amelyen szavazattöbbséggel lehet döntést hozni.³⁴ Nádasdy Ferenc kalocsai érsek, amikor megkapta az erdélyi zsinat jegyzőkönyvét, ezért is kérdez rá Kovács Miklós püspökre, hogy érvényesült-e a szavazattöbbség, ugyanis ez esetben érvénytelen lenne a döntés.³⁵ A későbbiekben, 1849-ből a megfogalmazott demokratizáló kérések tényleges érvényesítésére is van konkrét példa. A váci egyházmegye papság 1849 júniusában a ceglédi konventikulumon³⁶ a káptalani jogkörhöz tartozó püspöki helynök választását saját maga gyakorolta, amikor az ősegyházi modellt, a persbytérium választási jogát felelevenítve Bobory Károlyt megválasztja ideiglenes kormányzóknak,³⁷ tőle remélve, hogy a forradalmi kormányt támogató intézkedéseket bevezetését. Eljárásuknak a jogosságában³⁸ maguk is kételkedtek, ezért akarják kieszközölni Horváth Mihálynál, hogy az egyházmegye a püspökét szabadon választhassa. A demokratikus választás jelen esetben nem jelentett többet, mint a püspöki helynök választásának jogát a káptalanról átruházni az egyházmegye papságára. A mégis radikálisnak mondható – s a forradalom bukása után

³⁴ GYÉFKL Fond: Egyházmegyei Zsinatok (= EZs,) d. I. 1/e. 1085/1848. *Az erdélyi egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve*. Első ülés, 4. pont.

³⁵ GYÉFKL PI – 389.d. 3.cs. 1357/1848. – *Nádasdy Ferenc kalocsai érsek levele Kovács Miklós erdélyi püspökhöz*. Kalocsa, 1848. Szent Mihály hó 25.

³⁶ VPKL, Converticum Cegladiense, 1849.

³⁷ Szarvas Ferenc prépost helyett.

³⁸ A gyűlést összehívó körlevélben Bobory kiemelte, hogy nem terveznek semmi törvény vagy rendellenes dolgot, hanem azon „*egyedül az egyház java és dísze párosulva igaz hazafiusággal*” lesz a napirendi pont – derül ki a szentszéknek a gyűlést engedélyező leiratából, ahol ugyanakkor kiemelik, hogy „*az összejövetelnek politikai tekintetből lehető következményeiért a felelősség Ön vállait terhelhelendi.*” – VPKL, Converticum Cegladiense, 1849. Szentszéki leirat Lukács Imre alesperes és nógrádi plébános, Bobory Károly ceglédi plébánosoknak a váci szentszék 1849. június 16-i üléséből. Lukács Imrének egyébként azt is megírják, hogy a Bobory által összehívott gyűlésen nem köteles részt venni. – VPKL, Protocollum consistorialia. 1847-1849, 1849. június 16.

egyházfegyelmi úton számon is kért, szkizmatikusnak nevezett – döntés háttere nem annyira az ilyen jellegű döntésre való feljogosultság tudata volt, hanem a politikai igény a forradalmi kormánnyal való együttműködésre.³⁹ Amikor ugyanis a káptalan a maga részéről Mericzay Antal személyében szintén a forradalmat támogató helynököt választ, sem Bobory Károly, sem megválasztói nem ragaszkodnak a ceglédi választás érvényesítéséhez. Erdélyben a gyulafehérvári várba az ostromzár miatt elszigetelődött püspök 1849 májusában kénytelen volt helyettest kinevezni, akinek forradalmat támogató utasításait a székely kerületek ugyan végrehajtják, de egyben megfogalmazták, hogy kinevezését mégse fogadják el törvényesnek, mert ez ellenkezik az 1848-ban megtartott egyházmegyei zsinat határozataival.⁴⁰ Pedig a helynök zsinati megválasztására csak az előkészítő esperes kerületi gyűléseken hangzottak el javaslatok, magán a zsinaton ez nem került terítékre. A székely kerületek viszont a zsinati javaslataikat önkényesen életbe léptették. Az udvarhelyi esperest, Rajmund Jánost még 1848-ban leváltották püspöki engedély nélkül, s helyébe a forradalmat lelkesen támogató kerületi jegyzőt emelték. A marosvásárhelyi kerület papsága ezen a példán felbuzdulva egy másik kerületnek, a szebeninek esperesét tervezi 1849 júniusában „*elcsapni*”.⁴¹

³⁹ A káptalant ért vád alapja az volt, hogy Hám János 1849. január 12-én elrendelte a császári proklamáció felolvasását Ferdinánd lemondásáról és Ferenc József hatalomátvételéről. Hám utasításáról a káptalan január 17-én értesülve, néhány napi gondolkodás után, január 22-én a köröztetés mellett dönt. – VPKL, Protocollum consistorialia. 1847-1849, 1949. január 22.

⁴⁰ GYÉFKL PI. – 394.d. 11.cs. 633/1849: Udvarhely, 1849. június 11.: *Az udvarhelyszéki esperesi kerület papság közgyűlésének jegyzőkönyve.*

⁴¹ GYÉFKL Fond: Személyi Hagyaték. Kovács Miklós püspök. *Zerich Tivadar levele a püspökhöz* (Brassói Lap 17. szám, június 11, 1849. – *kijegyzetelve megküldi a püspöknek Zerich Tivadar*); GYÉFKL PI. – 389.d. 11.cs. 1010/1848: Marosvásárhely, 1848. augusztus 12.: *Marosi kerület beadványa.*

Szintén az alsópapsági reformtörekvéseknek igyekeztek érvényt szerezni az 1848-as tanácskozásokon résztvevők, amikor a tárgyalási pontok közé beviszik a szakáll, bajusz és a világi ruha viseletének problémáját. A kérekcsoomag az egyház nemzeti jellegét erősítő javaslatokhoz tartozik. A forradalmi elkötelezettség külső jeleként értékelték úgy a papok, mint a későbbiekben a megtorlás kezdetén az osztrákok is. Erdélyben azáltal is hangsúlyozódik a külső megjelenés nemzeti jellege, hogy a székelyföldi papság a világi ruha mellett nemzeti színű kollárét is viselt.⁴² Ennek ellenére nem kifejezetten a forradalmi hangulat magyarázza a kérdés megjelenését, legfeljebb csak kiéleződését. Bémer László váradi püspök a forradalom leverése utáni körlevelében visszautal a világi ruhát tiltó rendeletére 1843-ból, amelyet elsősorban a forradalom ideje alatt nem tartottak be.⁴³ A püspöki megrovást kapó papság több alkalommal is megfogalmazta, hogy ezen a téren egy idő óta nagyobb engedékenységet mutattak az egyházi előljárók, s így lassan általános gyakorlattá vált. Az 1848-as tanácskozásokon az alsópapság folyamatosan kérte az engedélyezést, de a felsópapság által vezetett tanácskozásokon jóváhagyásra nem került sor. Az is igaz, hogy a kemény tiltások csak az osztrák megszállás árnyékában fogalmazódtak majd meg.

A cölibátus kevés egyházmegyei tanácskozáson kerülhetett terítékre. Itt jobban érződött, hogy a nemzeti zsinatot előkészítő tanácskozások során az elnökletet ellátó püspökök, illetve helynökök igyekeznek gátat szabni a radikális indítványoknak. Kivételnek tekinthető a székesfehérvári 1848. május

⁴² OSZK, Mikrofilmtár: FM 3999. SZENTKATOLNAI Bakk Endre: *Az erdélyi r. kath. Világi és szerzetes papság az 1848-49-iki szabadságharc alatt*, In Történelmi lapok, 1902. augusztus 19-1903. január, 43.

⁴³ OSZK, Kisnyomtatványtár. *Bezdédi és Kis-Bákai báró Bémer László, Isten irgalmából és az apostoli szent szék kegyelméből, nagyváradi deák szertartású megyés püspök, Krisztusban nekünk kedves tisztelendő rokonink...*, 1848.

végi tanácskozás, amely megtartásakor még nem érvényesülhetett a püspöki kar egységes álláspontja. Itt a cölibátus kapcsán, ha nem is a teljes eltörlését, de legalább csak evangéliumi tanácsként való kezelését javasolták. Ugyancsak kivételnek számít az erdélyi egyházmegyei zsinat, ahol a jelenlevők a papi fegyelem tárgyalásánál a püspöki figyelmeztetés ellenére többségi szavazattal határozottan kérték, hogy „*a papi nőtlenség a maga útján töröltessék el*”.⁴⁴ Eredetileg, az előkészítő esperes kerületi jegyzőkönyvek szerint csak egy kerület⁴⁵ javasolta a feltétlen eltörlést, öt kerületben evangéliumi tanácsként javasolták csak megtartani, hét kerület pedig a kérdést nem is szerepeltette. Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy a kérdésben döntést hozni nem csak az egyházmegyei, de a nemzeti zsinatnak sincs joga. Ha leszámítjuk azokat az eseteket, amikor a legradikálisabb indítványozók országszerte ezt a fegyelmi szabályt megszegve elhagyták a papságot, azt is figyelembe kell venni, hogy a magyar papság véleménye a kérdésben megosztott volt. Márkus Lajos hajósi plébános például megjegyzi, hogy saját magáért ugyan jót áll, de halála óráján is a cölibátus ellen szavazna,⁴⁶ miközben a pápakovácsi plébános, Vidovics Ágoston a naplójába azt jegyzi fel, hogy ha a cölibátust eltörlőlnék, a katolikus papság helyét akár át is vehetnék az evangélikus prédikátorok.⁴⁷

⁴⁴ GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. iktatószám nélkül. *Vélemény azon zsinati tárgyakról, melyekről készítendő megyezsinati munkálat kassai nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő.*

⁴⁵ A szebeni és a fogarasi. GYÉFKL PI. – 389.d. 11.cs. 1010/1848: Brassó, 1848. július 20.: Erzsébetváros, 1848. augusztus 9.: *Erzsébetvárosi kerület beadványa.*

⁴⁶ Hajós, 1848. július 20. Márkus Lajos hajósi plébános véleménye a nemzeti zsinat tárgysorozatával kapcsolatban. In. LAKATOS – SARNYAI i.m. 77.

⁴⁷ *Vidovics Ágoston pápakovácsi plébános naplója az 1848-49-es eseményekről. Részlet a pápakovácsi római katolikus plébánia historia domusából.* Sajtó alá rendezte Varju Dezső., 1997.

Amikor Horváth Mihály kinevezett csanádi püspök, vallás és közoktatási miniszter 1849. június elején augusztusra nemzeti zsinatot⁴⁸ hirdet meg – amelyben a független magyar polgári államban óhajtotta a független magyar katolikus egyház autonómiáját kidolgozni – az elnapolt alsópapsági reformok újra előtérben kerültek.⁴⁹ Ilyen hangulatban követeli a marosvásárhelyi júniusi papi gyűlés a cölibátus feltétel nélküli eltörlést, megtoldva ezt azokkal a reformjavaslatokkal, amelyeket ugyan tárgyalt az erdélyi egyházmegyei zsinat, de amelyek az elmaradt nemzeti zsinat miatt nem kerülhettek megoldásra. Ezért szerepeltetik követeléseik közt az anyanyelvi liturgiát, a szerzetesek egybeolvasztását a világi papsággal, az arányos fizetéskulcsot, az egyházi lapot, a papneveldei reformot, a házassági akadályok enyhítését, a püspök körüli személyzetnek zsinati megválasztását. Szintén e tervezett zsinathoz adta ki valószínűleg hozzászólásként Mujszer József veszprémi egyházmegyei, barcsi plébános, országgyűlési képviselő brosúráját, amely az egyik leggazdagabb tárháza a radikális követeléseknek.⁵⁰ Mujszer miközben megfogalmazza Róma kritikáját, a pápasággal való kapcsolatra nem tér ki, így nem megállapítható, hogy támogatta-e volna a teljesen

⁴⁸ Az augusztusra tervezett nemzeti zsinat célja, a Közlönyben június 15-én közzétett Vallás és Közoktatási Minisztérium 161. szám alatti rendelete szerint a „*magyar kath[olikus] egyháznak a szabadság alapján történendő újjászületésére, s mind az álladalom iránti viszonyainak, mind belkormány szabályozására módot és alkalmat nyújtani, s az egyháznak az álladalom irányában szabályozandó viszonyait törvény által is biztosítani kívánván, ezen ügyek elismerésére ffolyó] é[v] aug[usztus] 20. napján Pesten oly közgyűlés fog tartatni, melynek tagjai az összes magyar kath[olikus] egyházat képviseljék.*” VPKL, Protocollum consistorialia. 1847-1849, 1849. június 30.

⁴⁹ Június 22-én a Közlönyben 635 száma alatti rendelet előírta az egyházmegyéknek, hogy terjesszék be az 1848-ban tartott tanácskozások vagy zsinatok jegyzőkönyveit.

⁵⁰ Mujszer József : A gyámság alól felszabadult katolika egyház teendője Magyarországon, 1849. Ismerteti: FAZEKAS Csaba: *Ismeretlen egyházpolitikai röpirat 1849-ből.* In: Magyar Könyvszemle, 2001. 4. sz. 454–466.

független magyar egyház létrehozását. Követeléseiben megismétli a korábban megfogalmazódott alsópapsági reformokat, érvel a cölibátus ellen, a polgári ruha és szakállviselet,⁵¹ a liturgia anyanyelvűsége mellett. Demokratizáló javaslataival odáig megy, hogy a papokat a hívek válasszák meg, akik köteleznék magukat a pap eltartására. A hierarchia szerepét teljesen mellőzné, csak a nepotizmus elkerülésére ügyelne. A káptalan feladatát a kerületi esperesekre bízna, a püspököt zsinatilag választatná meg a kerületek 2–2 klerikus és laikus képviselőjével. Kérései helyenként már katolicizmusát kérdőjelezi meg. A papságból való szabad kilépés javasolásával nem fogadja el a szentség eltörölhetetlen jellegét, a bűnt nem enyhíteni akarja, hanem létjogosultságát kérdőjelezi meg, s szerinte az Egyházat az állam csak, mint filozófiai irányzatot, vagy mint bármely társadalmi egyesületet, vagy kereskedelmi társulatot kellene csupán, hogy kezelje. Radikalizmusa nyilvánvalósága viszont nem tükrözte az alsópapság véleményét, hiszen ő maga fogalmazta meg, hogy 1848-ban azért nem csatlakozott egyetlen alsópapsági mozgalomhoz sem, mert egyiket sem találta elég radikálisnak. Ezért is állítható, hogy az 1849-ben megfogalmazott, nagyon radikális követelések nem feltétlenül a papság követeléseit foglalták össze, hanem egyre gazdagabb tárházat jelentettek az időközben megfogalmazódó reformkéréseknek. Képletesen fogalmazva: a tartalomjegyzék bővült ugyan, de ez nem jelentette a támogatottság növekedését is.

Tekintve, hogy Horváth Mihály a tervezett nemzeti zsinata elővetítette annak a lehetőségét, hogy kimondják a magyar katolikus egyház teljes függetlenségét, Róma ezt az anglikán szakadáshoz hasonlóan minősítve egyértelműen elítélte mindazt, ami hozzájárulhatott volna ehhez a zsinat-

⁵¹ Stílusát érzékelendő idézzük ezzel kapcsolatos megjegyzését: „a valláshoz most se tartozik, mint előbb se tartozott, hogy valakinek simára borotvált, vagy szőrrel benőtt pofája van-e”.

hoz.⁵² Mivel Horváth Mihály előkészítéseként kérte betervezni az 1848-ban tartott tanácskozások és zsinatok jegyzőkönyveit, a pápai ítélet megbélyegezte összességében az 1848-as javaslatokat is. Napjainkra viszont nyilvánvaló, hogy a megfogalmazott reformjavaslatok jelentős része reális pasztorációs tapasztalatokon alapult, s egy részük át is ment a gyakorlatba. Az itt tárgyaltak közül például a böjti fegyelemnél tervezett enyhítésre sor került, a papok világi ruha viseletét nem tiltja egyházi törvény, a liturgia is anyanyelvűvé vált a 2. vatikáni zsinattal. Az összes reformjavaslat taglalása jelen tanulmány kereteit meghaladná, ezért a fentiekben kiemelten csak azokat a hangsúlyosabb alsópapsági kéréseket foglaltuk össze, amelyek téves értelmezése miatt a szakirodalom helyenként „*vörös papokról*” beszél, s kérdés háttértörténetének téves ismertetésével azt a látszatot kelthetve az olvasóban, hogy 1848/49-ben a katolikus papság köreiben palotaharc volt, miközben csak a megváltozott körülmények közt igyekeztek az egyházi kereteket mindvégig tiszteletbe tartva a szükségesnek látott területeken a kor igényeinek megfelelő újításokat bevezetni.

⁵² IX. Piusz elrendelte, hogy a megyei zsinatokat boldogabb időkre halasszák, mert „*az ál-szabadságnak kárhozatos szelleme számtalanokat az egyháziak közül is elkábított, kik nem azon szabadságot, mely Krisztus Urunktól való keresik, hanem azt, mely hizlalván a testet, és a testi érzékeknek tömjénez, a lelket azonban megöli.*” Pécsi Püspöki és Káptalani Levéltár, Protocollum 1849, 1277/1849.